

Ropolyi László

Hogyan filozofálunk kalapács nélkül?

Tibornak, 60. születésnapjára

Egy szakmai körökben – tulajdonképpen – nagy tiszteletnek örvendő filozófus mondhatta volna így is: ha filozófushoz indulsz, ne felejtse otthon a kalapácsot! Mondhatta volna, de mégse mondta, legalábbis nem pontosan így. Pedig aligha hitte, hogy érdemes filozofálni kalapács nélkül, de nyilván (már ő is) nagyon jól tudta, hogy a kalapács nehéz, és a filozófia nem minden munkása és technikusa bírja. És valóban: azóta is vannak kalapácsos és kalapács nélküli filozófusok – arról nem is beszélve, hogy időközben maga a kalapács is (minden használatban lévő technikai eszközhöz hasonlóan) sokat változott, s használatának autentikus módja is alakult. Ilyenformán a filozófia mai gyakorlatában való tájékozódás érdekében talán érdemes feltenni a kérdést: hogyan is állunk a kalapáccsal?

Kezdjük azzal, hogy *Friedrich* minden érték átértékelésére törekvő kalapácsos filozofálásának („A kalapács beszél ... mert minden alkotó kemény ... legyetek kemények!”¹) értelmezését *Gilles* lenyűgöző gondolatmeneteire alapozzuk: „az értékfilozófia úgy, ahogyan azt Nietzsche felépíti és elgondolja, a kritika igazi megvalósítása, az egyedüli módja annak, hogy megvalósuljon a totális kritika, vagyis a filozófiából ’kalapácsütés’ legyen ... [a] kritikai probléma így az értékek értékének problémája, azé az értékelésé, amely az értéküket megelőzi, egyszóval az értékteremtés problémája. Az értékelés úgy határozható meg, mint a megfelelő értékek különbségalkotó (differenciális) eleme: egyszerre kritikai és teremtő elem”². Ám „a kritikát Nietzsche sohasem *reakcióként*, hanem *akcióként* fogja fel ... a kritika nem ellen-érzésből (re-sentiment) származó re-akció, hanem egy aktív létmód aktív megnyilvánulása: támadás és nem bosszúállás, egy létforma természetes agresszivitása, az isteni gonoszság, ami nélkül elképzelhetetlen a tökéletesség. Ez a létmód a filozófusé, mivel pontosan ő tűzi ki célul maga elé, hogy kritikaiként és teremtőként kezelje a differenciális elemet, vagyis úgy, mint egy kalapácsot”³.

¹ Friedrich NIETZSCHE, *Bálványok alkonya*, ford. HORVÁTH Géza, Budapest, Helikon Kiadó, 2015, 124.

² Gilles DELEUZE, *Nietzsche és a filozófia*, ford. MOLDVAY Tamás, Debrecen és Budapest, Gond Alapítvány Kiadó és Holnap Kiadó, 1999, 13–14.

³ *Uo.*, 15–16.

Nietzsche intencióinak deleuze-i értelmezését követve a „hogyan filozofálunk kalapáccsal” kérdésre reagálva ezúttal egyszerűen a következőket mondjuk: az alkotó, teremtő filozofálás a cél; eléréséhez csak a kemény, totális kritika vezet, az értékek ama (át)értékelése, amely kritikai és teremtő egyszerre, efféle „kalapácsütések” következtében dőlhetnek le idáig igaznak tekintett értékelések, elfogadott filozófiák bálványai.⁴ A totális kritika nyilván minőségi és mennyiségi vonatkozásban is teljes: a lényegig hatol és mindenre kiterjed.

Mindazonáltal nem minden filozófus képes vagy akar ezen a módon filozofálni – Nietzsche maga idézi a filozófiatörténet számos nagy alakja ettől eltérő s általa kárhozottatott gyakorlatát. De vajon mi a helyzet manapság? Ma már kérdezhetjük: kiváló kollégáink vajon inkább felemelik vagy elhajtják a nietzschei kalapácsot? Talán érdemes felidézni néhány jellemző és figyelemreméltó metodológiát.

1. Induljunk ki abból, hogy az értékelő/értékteremtő tevékenység nyilván nem légüres térben zajlik. Ezt természetesen Nietzsche is tudta. Deleuze így ír erről: „Az értékelések ... nem értékek, hanem létmódok, azoknak a létezőmódzatai, akik ítélnék és értékítéletet mondanak, és pontosan ezek szolgálnak az értékek – megítélésük milyenségére vonatkozó – alapjául. Ezért mindig olyan hiedelmeink, érzéseink, gondolataink vannak, amilyeneket létmódunk vagy életvitelünk alapján megérdemlünk. Vannak dolgok, amelyeket az ember nem mondhat, nem érezhet, vagy nem eszelhet ki, értékek, amelyekben nem lehet másként...”⁵

Létmódokra és életvitelekre alapozott hiedelmek, érzések, gondolatok, értékítéletek – ez igazán jó metafizikai kontextusnak látszik! Azonnal kiváló rálátást nyújt a környezetéből individuálisan kiemelkedő páratlanul zseniális gondolkodó és a társas episztemológia közösségi törekvéseit érzékenyen kifejező filozófus helyzetének végletes különbségére – és a közöttük elterülő sűrűn benépesített tartományra is.⁶ Ezek a pozíciók fontosak ugyan, de önmagukban még nem elegendők a létmódok és életvitelek mentális következményeinek megértéséhez – érdemes újabb differenciáló

⁴ Friedrich NIETZSCHE, *Ecce homo. Hogyan lesz az ember azzá, ami*, ford. HORVÁTH Géza, Budapest, Göncöl Kiadó, 1994, 116.

⁵ DELEUZE, *Nietzsche és a filozófia*, 14.

⁶ A kiemelkedő individuális teljesítményre törekvő filozófus elképzelése aligha szorul bemutatásra. A társas episztemológia megismeréséhez hasznos Steve FULLER, *Social Epistemology*. 2nd ed., Bloomington and Indianapolis, Indiana UP, 2002., a Stanford Encyclopedia címszava: Alvin GOLDMAN and Cailin O’CONNOR, „Social Epistemology”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2021 Edition), Edward N. ZALTA (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/epistemology-social/>>, valamint az egész mozgalomra nagyon is jellemző közösségi média: *Social Epistemology Review and Reply Collective*: <https://social-epistemology.com/>. A közöttük lévő tartományt tekinti át például Collins monumentális könyve: Randall COLLINS, *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change*. Cambridge Mass and London, Belknap Press/Harvard University Press, 1998.

tényezőket is keresni. Hasznosnak mutatkozhat az életvilág versus társadalmi rendszer distinkció is, különös tekintettel a habermasi ideára: ami „belülről” életvilág, az „kívülről” társadalmi rendszer vagy a nyelv és a gondolkodás létviszonyokba ágyazottságának tapasztalata is. De további meghatározottságok keresése helyett vegyük észre, hogy a tudomány- és művészetfilozófiákban lényegében már az összes releváns kontextust azonosították és tanulmányozták, így ha konkrét részleteik nem is, általános összefüggéseik teljesen jól hasznosíthatók az értékelések, az értékteremtés, a kritikák mértékeinek magyarázatában. Ahogyan a tudományfilozófiák a tudást eredményező kritikái és teremtő tudományos munkálkodást kapcsolatba hozzák a tudósok létviszonyaival, ugyanúgy az értékeket teremtő filozófiai tevékenység is kapcsolatba hozható a filozófusok lét- és életviszonyaival. Tudományfilozófia és metafilozófia kéz a kézben járnak.

Kétségtelenül tanulságos volna ezt a kapcsolatot szisztematikusan bemutatni, ám ezúttal csak arra vállalkozunk, hogy néhány változatot szóba hozzunk, s ezekben az esetekben is arra fókuszálunk majd, hogy az adott szituációkba ágyazottak vajon miként viszonyulnak a „kalapácsoláshoz”.

2. Kezdjük azzal az életviteli szituációval, amikor az ember közvetlenül tudatában van annak, hogy van kalapácsa, és arról is van tapasztalata, hogy tudja használni azt. A szituációból származó bevett gyakorlatra vonatkozik a *szerszám* (vagy eszköz) *törvénye*,⁷ amelyet legtöbbször *Abraham*, a tudománypszichológia egyik alapítója megfogalmazásában idéznek: „... ha az egyetlen eszközöd egy kalapács, akkor mindent úgy kezelsz mintha szög volna”.⁸ Az összefüggés különféle változatai egyes kultúrákban közmondások formájában régóta terjedtek, de „világnézeti jelentőségre” a nevezett Abrahamok megfogalmazásai révén tett szert. Maga Maslow veti fel, hogy a törvény működni látszik a Thomas Kuhn által leírt „normál tudomány” paradigmakövető eljárásaiban.⁹ Ezzel együtt úgy tűnhet, hogy a törvénynek aligha van köze a totális kritikán alapuló értékteremtéshez, de vegyük figyelembe a következőket: A törvény az életszituációinkban megjelenő problémák azonosításában és megoldásában követett sajátos kulturális, kognitív törekvésünkről szól, amelyben a problémák eliminálásának követelménye minden egyéb szempontot felülír. A totális kritika

⁷ *Law of the instrument*, https://en.wikipedia.org/wiki/Law_of_the_instrument

⁸ Abraham H. MASLOW, *The Psychology of Science*. New York, Harper & Row, 1966, 15. A téma szakértői szerint azonban egy másik Abraham filozófusként már korábban beszélt és írt erről a törvényről, pl. ebben a változatban: „...adj egy kislánynak egy kalapácsot s úgy fogja találni, hogy mindent, amivel találkozik kalapácsolnia kell.” (Lásd: Abraham KAPLAN, *The Conduct of Inquiry: Methodology for Behavioral Science*. San Francisco, Chandler Publishing, 1964, 28.)

⁹ Boris KOŽNJAK, Kuhn Meets Maslow: The Psychology Behind Scientific Revolutions. *Journal for General Philosophy of Science*, 48, 257–287, 2017.

itt a problémákra irányul, és az értékeléssel keletkező érték a problémátlanság.¹⁰ Az önmagát megszüntetettként teremtő totális kritika. A kritikai és a teremtő totális megkülönböztethetlensége, az értékelés, amelynek során készek vagyunk mindent megváltoztatni annak érdekében, hogy semmi se változzon. Az apologetika logikája s a logika apológiája.

3. Ezzel a felfogással szöges ellentétben áll *Mark* nézetrendszere.¹¹ Létmódját és életvitelét a „könnyebb elképzelni a világvégét, mint a kapitalizmus végét” apologetika totális kritikájának szolgálatába állította, s Fredric Jameson és Slavoj Žižek nyomdokain haladva, a kortárs filmművészet és a populáris kultúra produktumainak érzékeny elemzéseivel alátámasztva keresi a kapitalizmus alternatíváját. Képesek vagyunk-e a kultúra egészét átható reménytelenség és mély depresszió körülményei között fenntartani a fennálló totális kritikájának igényét, s ha igen, mert muszáj, akkor hogyan? Túlélésünk érdekében elengedhetetlenül szükségünk van a teremtő kritikára, és talán már felsejlik az alternatíva – mondja Fisher, aki végül tragikus ultima rációként maga vált eszmetársai számára kalapáccsá.

Ezen a nyomon halad *Jonas* is, aki már könyvének címével is provokál: „Hogyan filozofálunk sarlóval és kalapáccsal?”¹² És persze később se adja alább: Marx nézeteinek Nietzsche szemléletmódjára alapozott értelmezése, azaz egy *nietzscheiánus marxizmus* kidolgozása Jonas Čeika célja. Noha Lukács György alighanem lesajnálóan legyintene, Jonas határozottan amellett érvel, hogy ezzel az eljárással Marx kapitalizmuskritikája és forradalmi programja új életre kelthető, és korunk társadalmának érvényes kritikai leírásához vezet. Nietzsche totális kritikáját az absztrakciók ellen veti be, s alkalmazásától reméli napjaink kézzel fogható alternatívájává tenni a marxi elméletre alapozott világtörténelmi haladást. A kalapáccsal való filozofálás Čeika szerint többek között a test megvetésének megszüntetésével a „testtel való” filozofálás, egy újraértelmezett materializmus. (Némileg hasonló ambíciók nyomán próbálta száz éve Marcuse Heidegger-től megtanulni az elvont kritikai eszmények realizálásának metodológiáit.) Čeika nietzscheiánus marxizmusa Nietzsche kritikai értékteremtő ambícióinak szinte minden összetevőjét hasznosítja (az absztrakciók uralma elleni radikális fellépéstől az örök visszatérésen át az embert felülmúló ember koncepciójáig) radikális társadalom- és kultúrkritikai programjának kidolgozása során.

¹⁰ Profán illusztráció lehet a lepukkant chicagói lakónegyed bontása, ahol a házakat romboló hatalmas bontógolyót lengető gépezet tetején, a romhalmaz, a mindent belepó törmelék és por felett büszkén virít a bontócég szlogenje: mi csináljuk a helyet!

¹¹ Mark FISHER, *Kapitalista realizmus. Nincs alternatíva?* ford. TILLMANN Ármin és ZEMPLÉNYI-KOVÁCS Barnabás, Budapest, Napvilág Kiadó, 2020.

¹² Jonas ČEIKA, *How to Philosophize with a Hammer and Sickle: Nietzsche and Marx for the Twenty-First Century*, London, Repeater Books, 2021.

Fisher aktív bloggerként,¹³ Čeika népszerű „youtuberként”¹⁴ jelentős méretű közösségeket hoztak létre, amelyeket az általuk képviselt totális kritika eljárásai formáltak, illetve formálnak ma is. A kritikai pozícióik által inspirált társadalomformáló forradalmi gyakorlatnak azonban nincs sok jele. Úgy tűnik, hogy közösségeik és követőik számára ezek a kalapácsok egyelőre túlságosan nehéznek – vagy talán túlságosan könnyűnek és hatástalannak – találtak.

4. Népszerűség dolgában aligha marad el tőlük *Byung-Chul*, annak ellenére, hogy létmódját és életvitelét tekintve (szembemelve egyébként Nietzschével és Lukáccsal is) leginkább egy hagyományos értelemben vett német filozófiaprofesszornak mutatkozik. Byung-Chul Han önálló kötetekben publikált filozófiai esszék összefüggő sorozatában¹⁵ tekinti át napjaink kultúráját és társadalmát. Bármerre néz, mindenütt ugyanazt látja: depresszióba süllyedt, kiegészített, kizsigerelt, borderline szindrómás embertömegek tengenek-lengenek a modern világ totális elidegenedettséggel formált szituációiban. Olyan, mintha Nietzsche utolsó emberének életét élnék – talán annyi különbséggel, hogy mindezt leginkább saját maguknak köszönhetik. Szerinte Heidegger, Baudrillard, Benjamin, Arendt vagy akár Handke is tudnak erről valamiket (bár legtöbbit persze Nietzsche), de minden korábbi tudás elégtelen a mai helyzet értelmezésében, akkor, amikor a visszájára fordult szabadságot képviselő kontroll a test helyett a pszichét veszi célba, s a felügyelet sajátos dialektikáját működtetve pszichopolitikával váltja fel a biopolitikát.

Esszéinek összességét tekintve Nietzsche többé-kevésbé felvállalt követőjeként Han mai világunk totális kritikáját próbálja működtetni. Tekinthejtük igazi kalapácsos filozófusnak – bár talán inkább csak könnyített kiadásban. Han kohászati tanulmányokat is folytatott Koreában, így nyilván elég pontos elképzelése lehet a kalapálásról, de filozófiai kritikájában mintha visszariadna a teremtő kritikai gyakorlattól. Nála a fennálló totális kritikájából nemigen terem más, mint a fennálló elfogadhatatlanságának tudata. Ott áll világunk – joggal – lerombolt díszletei között, és szomorkásan nézi a romokat.

5. Világunk megértésének szándékával Han a tudat szféráját vette célba, *David* viszont pontosan az ellentétes utat járja. David Chalmers évtizedek óta az elmefilozófia egyik

¹³ ANDRÁS Csaba: Előszó, 7. In: Mark FISHER, *Kapitalista realizmus. Nincs alternatíva?*

¹⁴ *Jonas Čeika – CCK Philosophy* <https://www.youtube.com/channel/UCSkzHxIcfoEr69MWBdo0ppg>
Ennek a YouTube-csatornának/podcastnak jelenleg 221 ezer követője van. A csatornán elérhető több mint félszáz totális kritikai pozícióból létrehozott filozófiai videó némelyikének egymilliónál is több nézője volt.

¹⁵ Byung-Chul HAN, *A kiégés társadalma*, ford. MIKLÓDY Dóra és SIMON-SZABÓ Ágnes, Budapest, Typotex, 2019. Byung-Chul HAN, *A transzparencia társadalma*, ford. SZABÓ Csaba, Budapest, Ráció Kiadó, 2020. Byung-Chul HAN, *Pszichopolitika. A neoliberalizmus és az új hatalomtechnikák*, ford. CSORDÁS Gábor, Budapest, Typotex, 2021. Byung-Chul HAN, *Csillapító társadalom. A fájdalom ma*, ford. CSORDÁS Gábor, Budapest, Typotex, 2021.

meghatározó alakja, az ebben a témában szerzett tapasztalatokkal felvértezve kilépett a tudatfilozófia köréből, és a virtuális valóság filozófiai problémáit kezdte tanulmányozni.¹⁶ Eredményei kevésbé tűnnek eredetieknek (a virtuális valóság filozófiai problémáinak vizsgálata évtizedekre nyúlik vissza, és számos eredményt produkált, beleértve Chalmers jelenlegi álláspontjával homológ pozíciókat¹⁷), de Chalmers munkálkodása – tekintélye és hírneve révén – felértékelte a témakört. Chalmers (is) megállapítja, hogy a virtuális valóságra vonatkozó ismereteink miatt a valóság kritikai teremtő átértékelésére van szükség. Határozottan kijelenti, hogy a virtuális valóság objektumai és eseményei is valóságosak. Természetesen másfélék, mint a „fizikai” létezők, de valóságosságukhoz nem férhet semmi kétség. Egy ilyen álláspontnak természetesen számtalan filozófiai következménye van, s a feladat az, hogy ezek értékelését elvégezve új kultúrát és új világot teremtsünk. Egyszerűen szólva: a totális kritika tárgya ez esetben a valóság, s eredménye egy új struktúrájú világ.

A valóság átértékelése természetesen nem csak a virtuális valóságokkal való foglalkozás problémája. Az utóbbi néhány évtized egyik meghatározó jelentőségű kulturális fejleménye a játékos létmódnak, illetve a játéknak mint létmódnak a megjelenése és gyors terjedése. A játéknak mint valamiféle szabad cselekvésnek a megértése mindig is hordozta a szabadsághiányos emberi viszonyok kritikai értékelésének a lehetőségét. A videójátékok dominánssá válása következtében ehhez a lehetőséghez hozzáadódik a virtuális valóságok valóságosságot átértékelő praxisa is, s ebben a formában elérhetővé válik a játékosok számára a szabadság valósága. A totális valóságkritika virtuálisan szabaddá tesz. Ezen a területen dolgozik *Stefano*, aki filozófus, hermeneuta és játéktervező egy személyben. Heidegger és Ihde technikafilozófiája, Vattimo (és a Warcraft) problémáinak értelmezése és játékkonstrukciókban való hasznosítása a vállalt feladata.¹⁸ Gualeni digitális kalapácsról beszél, de mint minden digitális létező, ez is virtuálisan valóságos. Amiként azok a digitális kalapácsolás révén értelmezhető játékelemek is.

6. Ha most felidézzük *Robert*nek a szerszám törvényéhez fűzött ama kommentárját, mely szerint „ha nincs kalapácsod, akkor semmit se akarsz szögnek látni”,¹⁹ akkor rájöhetünk, hogy mind ez idáig, noha szükséges lett volna, de nem foglalkoztunk azzal, hogy miként is készül a kalapács, hogy milyen mechanizmusok és cselekedetek

¹⁶ David J. CHALMERS, *Reality+ : Virtual Worlds and the Problems of Philosophy*. New York, W. W. Norton & Company, 2022.

¹⁷ Lásd pl. Thomas K. METZINGER, Why Is Virtual Reality Interesting for Philosophers? *Frontiers in Robotics and AI*, 5, Article 101, 2018.

¹⁸ Stefano GUALENI, *Virtual Worlds as Philosophical Tools: How to Philosophize with a Digital Hammer*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2015.

¹⁹ Robert KAGAN, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, New York, Vintage Books, 2004, 28.

révén alakul ki a totális kritikai pozíció, azaz ha nem rendelkezünk vele, akkor miként csinálhatunk kalapácsot. Ezzel a problémával megérkeztünk a technika kérdéséhez.

Az emberi lét feltétele az ember létviszonyainak folyamatos önelőállítás, s az ezt szolgáló, az emberi létszükségletek és élethelyzetek felett legalább részben sikeresen gyakorolt kontroll. Az emberi gyakorlatnak azt az aspektusát, azt a vonatkozását, melynek során megvalósul az embernek egy-egy adott szituáció fölötti uralma, technikának nevezzük. A *technika* tehát valamilyen szituáció feletti sikeres kontroll, amelynek következtében a szituáció nem természetadta módon, hanem mesterségesen, valamilyen részben az ember által kitűzött célok szerint alakul. A (technikainak is nevezhető) szituáció mindig inhomogén és strukturált, s a következő komponenseit azonosíthatjuk: 1) természetes és mesterséges létezők adott sokasága, 2) az ember cselekvése, ügyködése, a cselekvő ember, 3) az ember célja, 4) a szituációhoz kötött eszköz. Technikák működtetése következtében mesterséges létezők végtelen sokasága jön létre. Történeti perspektívában a technika az emberi viszonyoknak, a kultúrának, illetve az embernek magának a létrehozójaként és fenntartójaként nyilvánvalóan egyidős az emberrel, s az emberi lét örök adottsága.

Andrew segítségével megérthetjük, hogy technika és társadalom összetett viszonyban vannak egymással.²⁰ Egyrészt technikákkal hozzuk létre az emberi világot (beleértve a kultúrát, a kritikát, az értékeléseket és átértékeléseket), másrészt a technikák társadalmi és kulturális termékek. A komplex rendszerekre jellemző körkörös okozás következtében kiviláglik, hogy az ember szabad tette saját magának, illetve saját világának konstrukciója.

Ha nincs kalapácsunk, akkor tehát csinálni kell.²¹ A totális kritika eszközrendszerét is minden konkrét esetben a saját világunkban való érvényesség reményében újra és újra elő kell állítani. Persze nem kell a nulláról indulnunk, de a feladat megoldását nem lehet megúszni: másokra, például Nietzsche-re, Marxra, Lukácsra, Heideggerre vagy Marcuse-ra hagyatkozni ér, de könnyen lehet ér-telmetlen.

7. *Ágnes* azt M1-esen (nem a televízióban) valahol Győr környékén azt mondta, hogy manapság a filozófiát kétféleképpen szokták elrontani. Egyesek beletemetkeznek filozófiatörténeti elemzésekbe, egy vagy néhány kiválasztott filozófus gondolatvilágába, s saját filozófiai feladatukat abban látják, hogy választott hősük nézeteiben a lehető legotthonosabbak legyenek, azokat a lehető legpontosabban rekonstruálják, s tartásák

²⁰ Andrew FEENBERG, *Questioning Technology*. London and New York, Routledge, 1999, valamint pl. Robert C. SCHARFF and Val DUSEK, (eds.) *Philosophy of Technology. The Technological Condition: An Anthology*. Second Edition. Chichester: Wiley Blackwell, 2014.

²¹ Mi sem természetesebb, mint hogy a kétezer követővel rendelkező *Society for Philosophy and Technology* Facebook-csoportjának címlapképe egy méretes birminghami szöghúzó kalapács <https://www.facebook.com/groups/SocPhilTech>

benne a filozófia aktuális közegében. Mások viszont afféle rejtvényfejtésként művelik a filozófiát, logikai, nyelvi, analitikus képességeiket csillogtatva, régi és új dilemmák tárgyalásainak és megoldásaiknak kifinomult kritikai elemzéseivel járulnak hozzá a filozófiai megismerés fejlődéséhez. Heller Ágnes szerint ezek elhibázott eljárások, s a valódi filozófiai tevékenység nem korlátozódhat ezekre.²²

Úgy tűnik, világos, hogy mi kifogásolható a „professzionális” filozófia munkásainak Heller által is elutasított metodológiáiban: kritikai szemléletmódjuk önként vállalt korlátai. Nem hoznak létre és nem alkalmaznak totális kritikai eszközként nietzschei kalapácsot. Konkrét filozófiai szövegek s azok értelmezésének metodológiái, illetve bizonyos logikai és nyelvi szabályok létesítése, elismerése és követése jelölik ki tevékenységük kereteit. Nem használnak kalapácsot, illetve csakis paradox módon: ha nincs lerombolnivalójuk, akkor van náluk kalapács, de ha volna mit lerombolni, akkor nincs. Ez a kalapács paradoxona. Vannak rendszereik, de szeretik őket. A bálványdöntögetés helyébe a bálványsimogatás lép.

8. Az Academia.edu portálon hónapok óta zajlik egy vita az „akadémiai filozófia” örökösen megfigyelhető ürességéről s az arra való furcsa képtelenségéről, hogy az egyetlen fontos kérdéssel foglalkozzon. Igazából mindegy is, hogy most konkrétan miket képviselnek a vita hozzászólói, ami érdekes, az inkább az ilyen típusú vitáknak az örökös kulturális jelenléte. Mostanában viszont tanúi lehetünk ezügyben egy új fejleménynek: a filozófiai podcastok megjelenésének és terjedésének, amelyek – más tematikájú podcastokhoz hasonlóan – tipikusan a YouTube portálon elérhető, követhető, nézhető, hallgatható és kommentelhető videók.²³ Az őket létrehozó, tematikájukat, tartalmaikat és formáikat meghatározó és általában azokat elő is adó vagy megjelenítő „youtuberek” sajátos „véleményvezérek”: különféle filozófiai, kulturális, politikai kérdésekben foglalnak állást s népszerűsítik álláspontjaikat rendkívül hatékonyan és nagyon széles körben.²⁴

²² Sajnálatos módon nem tudom semmivel sem alátámasztani, hogy hitelesen idézem Heller Ágnes eme néhány évvel ezelőtti álláspontját (bár mások is jelen voltak, de ez se segít). Sőt, ő nyilván sokkal világosabban és pontosabban fejezte ki magát, így maradjunk annyiban, hogy ez szóbeli közlés. Akkoriban készült vele egy videóinterjú a Lukács-archívumban fiatal látogatók körében, ahol (angolul) hasonló szellemben nyilatkozott, de sajnos ezt a forrást nem voltam képes most megtalálni.

²³ A jelenségre és jelentőségére Bíró Júlia hívta fel a figyelmemet. Köszönet érte!

²⁴ Ebbe a körbe tartozik a korábban már említett *Jonas Ceika* – CCK Philosophy <https://www.youtube.com/channel/UCSkzHxIcfoEr69MWBdo0ppg>. De vannak nálánál sokkal ismertebb és hatékonyabb podcastok is. Ilyen például *Natalie Wynn* ContraPoints csatornája <https://www.youtube.com/user/contrapoints>, tájékoztató: ContraPoints (Natalie Wynn) <https://en.wikipedia.org/wiki/ContraPoints>, illetve <https://www.contrapoints.com/>. Vagy *Abigail Thorn* Philosophy Tube csatornája: https://www.youtube.com/channel/UC2PA-AKmvPpU6NKCGtZq_rKQ. Tájékoztódní itt lehet: Abigail Thorn (Philosophy Tube) https://en.wikipedia.org/wiki/Abigail_Thorn. Utóbbiak követői tábora többmillió. Filozófiai véleményformáló hatásuk rendkívül jelentős. Újabban a Magyar Filozófiai Társaság is elindított egy *Kontra-poszt* elnevezésű némileg hasonló előadás-sorozatot.

Az efféle filozófiai podcastok könnyedén és természetes módon lépnek túl az „akadémiai filozofálás” természetlenségén. Általában eleve valamely aktuális életviteli vagy kulturálisan jelentős problémát mutatnak be és elemeznek, így extenzív totalitásuk szinte műfaji követelmény. Szerkesztésük, dramaturgiájuk lehetővé teszi az intenzív totalításra való törekvést is. Totális kritikai praxisukban a haszontalan és természetlen filozófiai problémák helyébe élethelyzetek átértékeléseit állítják. Összességében változatos és egyenetlen módon „kalapálnak”, s amiként Jonas Čeika esetében láttuk: vezetnek utak innen a klasszikusabb módon működtetett filozofálás mezejére is. Nietzsche egyszer-másszor talán dionüszoszi motívumokra is rácsodálkozna számítógépe képernyőjére tapadva.

9. Amiként fentebb is szóba került már, az ember nélkülözhetetlen technikai aktivitásának legfontosabb terméke önmaga. Az ebben a procedúrában folyamatosan létrehozott mesterséges létezőhöz, az „emberi természethez” való kritikai viszony minden totális kritika meghatározó jelentőségű komponense. Éppen emiatt különösen érdekes, hogy az ember természetében szükségképpen jelen lévő technikai „elemekre” sok filozófus is csak az utóbbi évtizedekben figyelt fel. Az úgynevezett *transzhumanizmus*, illetve *poszthumanizmus* művelői²⁵ hirtelen rácsodálkoztak ilyen vagy olyan „gépezeteknek” az emberi testben vagy elmében való jelenlétére, s az ember-gép konglomerátum szingularitásáról kezdtek értekezni komoly és felelőségteljes stílusban. Sajnálatos, de ezt igencsak elhibázták. Azt képzeltek, hogy csak a gépek technikai termékek, holott, amint fentebb is utaltunk rá, erről szó sincs. A technikai szingularitás bekövetkezése, vagyis a technikáknak az emberi természettől való elválaszthatatlansága az ember kifejlődésének nélkülözhetetlen összetevője volt mindig és marad mindörökké.

Amikor Nietzsche az emberi természet totális kritikájának következtében az embert meghaladó emberről beszél, akkor természetesen, a mai „humanistáktól” eltérően, nem követ el egy ilyen elemi hibát. Nietzsche kalapácsa valóságosan működik, az emberi természet átértékelése (mindig) napirenden van, ám a „humanista” filozófusok kalapácsára a múlt homálya vetül.

10. Vadonatúj létmódok és életviteli lehetőségek formálódnak egy sajátos, ám napjainkban már teljesen általánosan alkalmazott technika, az internethasználat következtében. Az internethasználatnak az utóbbi 10-15 évben (mindenekelőtt a közösségi média, a Facebook, a Twitter, a YouTube s társaik közegében) megfigyelhető változásai nyomán olyan, korábban nem igazán várt, de ma már nagy jelentőségű kulturális fejlemények

²⁵ Lásd pl. HORVÁTH Márk, LOVÁSZ Ádám, NEMES Z. Márió, *A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni*, Budapest, Prae Kiadó, 2019.

lettek meghatározó jelentőségűek, mint az összeesküvés-elméletek, az álhírek, a dezinformációs törekvések megjelenésének és gyors terjedésének jelenségei.²⁶

A közösségi média efféle „paranoid” használatának feltétele (és következménye is) a valóságértelmezés tömeges mértékben megnyilvánuló radikális átalakulása. Az egyetlen „objektív” valóságba, a „tények” kétségbevonhatatlanságába, a tudás, az ismeretek, az információk ellenőrizhetőségébe vetett hit tömeges megrendülése, az „alternatív” tények, valamint az igazság radikális individualizálódása, relativizálódása és pluralizálódása iránti tömeges igény egy új kor, új kultúra, új világ eljövetelét jelzi: néhány év óta a posztigazság (igazság/tények utáni) korszakának polgáraivá (is) lettünk.

A kialakult helyzet olyan, mintha a fennálló valóság totális kritikáját egy végletesen pluralizált közeg, az összes internethasználó külön-külön elvégezné, s a közös valóság helyébe saját, átértelmezett értékeket, igazságokat, saját valóságokat állítana. Az embert felülmúló ember végtelen számú realizációja népesíti be az internethasználat által konstruált új emberi létmód, a hálólét tereit. Olyan, mintha Nietzsche totális kritikája juttatta volna idáig s alakítaná ma is világunkat. És *Steve* is úgy látja: nincs visszatérés, a posztigazság uralma végleges, nincs mit tenni, úgy tűnik, ez most már így is marad.²⁷

Azt azonban muszáj észrevennünk, hogy e végtelen individualitás és pluralitás nagyrészt pusztá látszat. A nethasználók egyáltalán nincsenek felkészülve ugyanis saját törekvéseik megvalósítására, s kritikai átértelmezéseikben a legkülönbélebb befolyásoló tényezőknél kiszolgáltatva cselekszenek. A tömegek által gyakorolt értékteremtő kritikák az ismert paranoid eredményekre vezetnek: az értékelések individuális felszabadulása helyett vagy mellett univerzális elidegenedettségek is érvényre jut.

11. Az tehát eléggé nyilvánvaló, hogy a posztigazság előtti korszak elmúlt, s a nethasználatban öntudatra lett, a totális kritikai tevékenységbe belekóstolt individualizált tömeg nem fog lemondani saját kalapácsos gyakorlatairól. De vajon ezzel együtt van-e rá esély, vannak-e bármiféle elképzelések valamiféle közös valóság, újfajta igazság, közösen realizált értékelések újra-előállítására? Lehet-e nemvalóságokból valóságot, ostobaságokból igazságot konstruálni, és vajon keresztülhazudhatjuk e magunkat az igazságig?

Azt reméljük, hogy a bizonyossággal, az igazsággal, illetve a valósággal kapcsolatos netkulturális válságból nem a posztigazság praxisának (egyébként is reménytelennek látszó) tiltásával vagy tagadásával, hanem a működtetése nyomán keletkező tartalmaknak egy új, alternatív világrendbe való integrálásával juthatunk ki. Vagyis mivel együtt kell élnünk a posztigazsággal, el kell fogadnunk, hogy a valóságértelmezések

²⁶ KREKÓ Péter, *Tömegparanoia 2.0 – Összeesküvés-elméletek, álhírek és dezinformáció*. Budapest, Athenaeum Kiadó, 2021.

²⁷ Steve FULLER, *Nietzschean Meditations. Untimely Thoughts at the Dawn of the Transhuman Era*. (Posthuman Studies. Volume 1), Basel, Schwabe Verlag, 2019.

az individuumoknál generálódnak, és a feladat az, hogy ezek valóságosságát és igazságát valamiképpen értékeljük, „felmérjük” őket, számoljunk velük, s felhasználjuk az individuális valóságokból alkalmas módon szerveződő közös valóság új képéhez. Ma még aligha tudjuk, hogyan. A posztigazságok kontextusaiban létesülő „posztvilág” az, ahol a valóság konstruált, relatív, mérhető, de van. A posztigazság korszakát meghaladó „posztvilág” a virtualitás világának realizációjaként fogható fel. A filozófusok eddig a valóság különböző totális kritikáit értelmezték, a feladat az, hogy létrehozzák.

*

Hogyan filozofálunk kalapács nélkül? Nietzsche azt mondja, hogy az ilyen munkálkodás – tulajdonképpen – haszontalan, hiszen így „amit ma építenek, holnapra porba hull”.²⁸ Ám a fentebb előadott tizenegy tézis építkezői se jutottak valami sokra: „amit raktak, délig leomlott estére, amit estig raktak, leomlott reggelre”. Próbálkoztak ilyen-olyan kalapácsnak tűnő szerszámokkal, de láthatóan egyikőjük se talált rá a nietzschei kalapácsra. Talán mert nem volt közöttük táncos.²⁹

²⁸ NIETZSCHE: *Ecce homo*, 53.

²⁹ Gilles DELEUZE, Nietzsche filozófiája. ford. SUTYÁK Tibor, *Vulgo*, 2(1-2), 424–434, 2000.